

In Rusteloze Arbeid

De betekenis van Cornelia Philippi - Siewertsz van Reesema (1880-1963)
voor de ontwikkeling van het onderwijs aan het jonge kind

Inleiding

Cornelia Philippi, 70 jaar

In Rusteloze Arbeid heeft Maartje Hazenoot een bijdrage geleverd aan het invullen van deze witte vlekken door de betekenis van Philippi voor het onderwijs aan het jonge kind te onderzoeken. Zij heeft Philippi daarmee de plaats gegeven in de geschiedenis van het kleuteronderwijs waar zij recht op heeft.

Philippi liet van haar werk een indrukwekkend archief na waar Hazenoot bij haar onderzoek veelvuldig gebruik van heeft gemaakt. Aan deze manier van werken kleeft het nadeel dat de gegevens, door de interpretatie die Philippi daar zelf aan gaf, subjectief gekleurd zijn. Toch had zonder dit nagenoeg onbekende bronmateriaal het boek niet geschreven kunnen worden. Boven-

dien raadpleegde Hazenoot diverse andere archieven,:

- Het familiearchief van de familie Siewertsz van Reesema, waar zij ongecensureerd gebruik van mocht maken;
- Het archief van de Nederlandse Montessori Vereniging
- Het archief van J. Piaget te Genève;
- Het Teachers College Archive te New York, waar een exemplaar van Philippi's boek *Pioniers der Volksovoeding* wordt bewaard.

Voor de beschrijving van de maatschappelijke en de culturele en sociale context maakte Hazenoot gebruik van historische en pedagogische literatuur.

Levensloop

Philippi had een missie. Zij werd in 1880 geboren in een welgesteld Rotterdams gezin en was het eerste kind van Abraham Siewertsz van Reesema, (1845-1926) en Henriëtte de Graaf (1854-1923). Na haar werd en een zusje Ida (1881) en een broertje Nicolaas (1884) geboren. Hiermee was het gezin compleet. Kitty, zoals zij op jonge leeftijd genoemd werd, groeide op in een tijd waarin zich een 'wending der geesten voltrok'.

Op het breukvlak van twee eeuwen veranderde de samenleving ingrijpend, de industrialisatie nam toe en daarmee de armoede onder de arbeidersbevolking in de grote steden. De positie van de vrouw stond ter discussie en het onderwijs lag onder vuur. Vanuit zijn liberale levenshouding, die haar wortels vond in de opvattingen en ideeën van John Stuart Mill, probeerde haar vader minder bedeeden een helpende hand te bieden. Haar moeder, opgegroeid in een christelijk Réveil milieu, was diepgelovig en hield zich vooral bezig met opvoeding en onderwijs. Zij liet zich bij de opvoeding van haar kinderen adviseren door Elise van Calcar die in het leerplan Fröbels opvoedingsideeën verwerkte. Zelf maakte zij gebruik van het boekje *On play* van de Schotse kinderarts John Strachan, dat handelde over de betekenis van het spel. Zij had grote belangstelling voor de pedologie- de studie van het kind-. Daarmee sloot zij aan bij een vernieuwingsbeweging die in de kern is samen te vatten met het Duitse begrip *Vom Kinde aus*. Daarnaast is het boekje *On play* in haar leven altijd een centrale rol blijven spelen. Zij vertaalde het in het Nederlands en sprak er tijdens het eerste Paedologische congres dat in 1911 te Brussel werd gehouden met vuur over. In 1912 richtte zij de Vereeniging voor Paedologische Lezingen op, die tot doel had het wetenschappelijk werk van de onderzoekers die zij in Brussel had leren kennen een platform in ons land aan te bieden waarmee zij hun werk onder de aandacht kon brengen van een breder publiek.

In dit milieu, waarin haar moeder een centrale positie innam en haar grote voorbeeld en eerste inspiratiebron werd, groeide Philippi op van kind tot jonge vrouw. Na haar middelbare school studeerde zij enige tijd in Leiden, Lausanne en Delft. Haar belangstelling ging steeds meer uit naar de opvoeding en het onderwijs aan het jonge kind. In 1907 trouwde zij met George Philippi (1880-1968) en kreeg twee zonen. In 1908 George Theodoor en in 1911 Abraham Willem. Aanvankelijk hield Philippi zich voornamelijk met de opvoeding van de kinderen bezig. Een grote steun en vriend in die tijd, was en bleef tot zijn dood in 1916, Jan Ligthart, één van Nederlands bekendste onderwijsvernieuwers.

De Vereeniging voor Paedologische lezingen

Met de oprichting van de Vereeniging voor Paedologische lezingen in 1912, door haar moeder, trad Philippi meer uit de anonimiteit van het gezin en ging zij zich als secretaris van de vereniging bezighouden met de organisatie van de lezingen. Op het moment dat zij haar intrede in de pedagogische wereld deed stond het kind volop in de belangstelling en werd er gezocht naar nieuwe wegen in opvoeding en onderwijs. Dat was ook nodig. Op veel bewaarscholen in ons land heerste wanorde. De kinderen kregen les volgens de methode van Fröbel die te strikt gevolgd werd en waren overgeleverd aan overwegend ongeschoold personeel. Philippi wilde daar verandering in brengen.

Maria Montessori

Zij had haar hoop op Montessori gevestigd. Deze werd haar tweede inspiratiebron. Montessori leek in staat te zijn om wetenschap en praktijk met elkaar in één methode te verbinden. In de praktijk bleek dit tegen te vallen. In de eerste Montessoriklasjes, die door Philippi's moeder waren opgericht voldeed de methode niet aan de verwachtingen. De kinderen waren onrustig en toonden weinig belangstelling voor het zintuigmateriaal van Montessori en raakten verveeld. Philippi twijfelde aan de wetenschappelijke onderbouwing van de methode.

Ook kwam zij tot de ontdekking dat Montessori het zintuigmateriaal dat zij gebruikte niet uitsluitend zelf ontworpen had, maar had overgenomen van Itard, Séguin en Bourneville, die dit materiaal gebruikten in hun werk met verstandelijk gehandicapte kinderen. Bovendien wijzigde Montessori na de Eerste Wereldoorlog haar methode dusdanig, dat er geen ruimte meer voor het kind om zich in vrijheid te kunnen ontwikkelen overbleef en kreeg Montessorileidster een dwingende rol opgelegd.

Jean Marc Caspar Itard

Edouard Séguin

Desiré Magloire Bourneville

Niet alleen bij Philippi, maar ook internationaal stuitte dit op veel verzet. Philippi besloot om in de opleiding voor Montessorileidsters, die zij in 1918 was gestart, nadat zij op uitnodiging van de in datzelfde jaar opgerichte Montessori Vereeniging tot het hoofdbestuur was toegetreten, het leerplan te wijzigen.

Dit besluit om in de opleiding niet vast te houden aan de methode van Montessori resulteerde uiteindelijk in een scheuring binnen de Montessoribeweging. Er ontstond een richting die vasthield aan de voorschriften van Montessori en een richting die andere methoden toeliet: De Haagse opleiding van Philippi. Voor Philippi zelf had dit verstrekkende gevolgen. Zij werd door de NMV geroyeerd en jarenlang gedwarsboomd en genegeerd.

Ovide Decroly

Via haar moeder had Philippi in 1912 kennisgemaakt met het werk van O. Decroly. Deze Belgische pedagoog, psycholoog en medicus, werd haar derde inspiratiebron. Onder invloed van de veranderende denkbeelden die zich in de psychologie aan het ontwikkelen waren ging Decroly van een ander standpunt uit dan Montessori. Hij streefde er naar om in de opvoeding in plaats van afzonderlijke delen, zoals Montessori dat deed, eerst het geheel aan te bieden. Dit globalisatieprincipe en het werken met belangstellingscentra, dat opgevat kan worden als een centrum waarom heen de leerstof werd gegroepeerd, sprak Philippi enorm aan.

V.l.n.r. Prof. J. Piaget, Prof. R. Casimir en C. Philippi - Siewertsz van Reesema

Philippi besloot haar eigen weg te gaan. Zij sloot zich aan bij de New Education Fellowship, een organisatie van wetenschappers die zich bezighield met het 'nieuwe onderwijs'. Ook publiceerde zij verschillende artikelen in vakbladen waarin zij de methode van Montessori aan de kaak stelde. Tussen 1923 en 1938 ondernam zij studiereizen naar België, Italië, Engeland, Oostenrijk, Duitsland en Zwitserland, waar zij kennismaakte met het werk van nu nog grote namen uit de geschiedenis van de psychologie, zoals Karl en Charlotte Bühler, Kurt Lewin, Jean Piaget en vele anderen.

Jean Piaget

Piaget, haar vierde inspiratiebron, was net als zij geïnteresseerd in de vraag hoe kinderen de wereld om zich heen waarnamen en hoe zij daar vorm aan gaven. Hij onderzocht deze vragen op een wetenschappelijke manier en verbond daaraan zijn theorie van de cognitieve ontwikkeling. Piaget was de eerste psycholoog die het begrip schema introduceerde. Hij definieerde de kinderlijke ontwikkeling als een opeenvolging van kwalitatief verschillende stadia, met een eigen manier van ordenen, integreren en transformeren van kennis naar de werkelijkheid. Philippi had haar eigen kinderen in hun eerste levensjaar nauwkeurig geobserveerd, waarbij zij op hun spelgedrag en taal-

ontwikkeling letter en zij haar bevindingen in een dagboek dat zij van de kinderen bijhield noteerde. Deze gegevens verwerkte zij in verschillende publicaties.

Philippi gaat haar eigen weg

De strijd in de Montessoribeweging concentreerde zich volgens Philippi rondom de problemen die te maken hadden met het thema spel - werk. In de Montessorischolen waren de meeste spontane bezigheden zoals het bouwen, het vrij tekenen en iedere vorm van vrij spel aan banden gelegd. Philippi was er van overtuigd dat al die zogenaamde 'onbeduidende' kinderuitingen de moeite van het bestuderen waard waren. Studies van W. Köhler, Ch. Bühler, O. Decroly en J. Piaget brachten het vraagstuk van het spelend experimenteren in het centrum van de belangstelling van psychologen en waren aanleiding tot steeds meer nieuw onderzoek. Philippi sloot zich daarbij aan. Met haar onderzoek naar de spontane keuze van bezigheden door kleuters boorde zij een gebied aan, dat in ons land nog nauwelijks onderzocht was. Daaruit kwam naar voren dat de meeste kleuters de voorkeur gaven aan bouwen, construeren en tekenen, daarna volgde huishoudelijk en het praktisch werk. De uitkomsten gaven haar aanwijzingen voor de inrichting van en de werkwijze in de kleuterschool en gaven richting aan het curriculum van haar opleiding.

De Nutskleuterscholen te Eindhoven

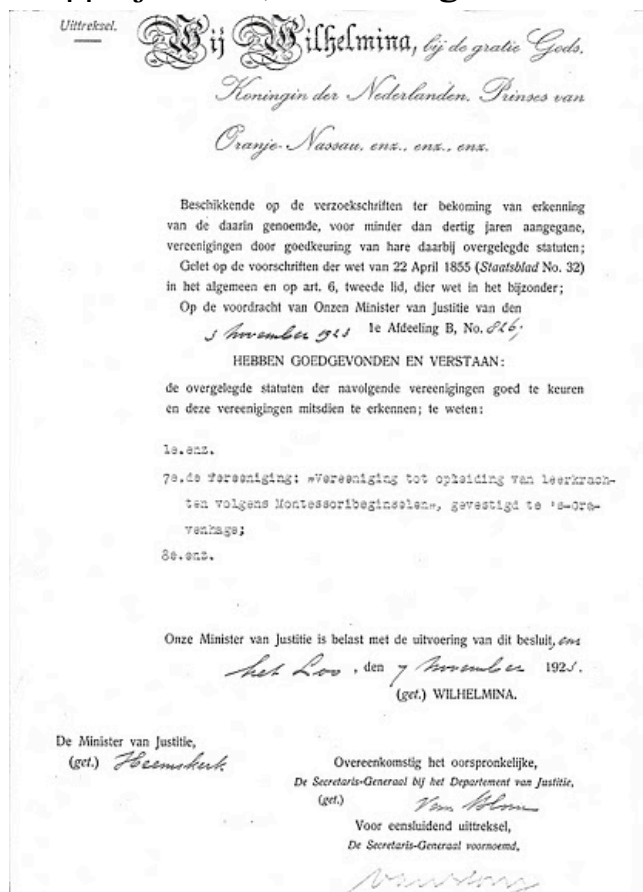
In de Nutskleuterscholen te Eindhoven kon zij in 1940 haar experimenteel eclectische benadering in praktijk brengen, door in de inrichting van de kleuterschool verschillende aan de wetenschap ontleende zienswijzen te integreren en behield zij uit verschillende andere methoden het goede, zoals het spelend bezig zijn met de wereld. Dat zij leerde van Fröbel en zijn speelgaven. Onder invloed van J. Ligthart, Ed. Claparède, J. Dewey en O. Decroly introduceerde zij materiaal dat ontleend was aan het 'volle leven'. Aan Montessori ontleende zij het huishoudelijk werk, muziek en ritmiek. Van Decroly gebruikte zij meer specifiek de verschillende sorteerspelletjes, lees- en rekenspelletjes. K. Lewin en haar eigen onderzoek brachten haar op het idee om de kleuterklas in te delen in verschillende speel- en werkhoecken. De kinderen werkten in kleine groepjes in de zogenaamde 'hoeken', zo was er een poppenhoek, een blokkenhoek, een hoek waar met het zintuigmateriaal van Montessori gewerkt werd en een hoek voor het werken met 'leermiddelen' die 'les jeux éducatifs' (Decroly) genoemd werden. Dit materiaal dat door de kinderen en de leidsters zelf gemaakt was had de bedoeling de opgedane kennis te bevestigen en te herhalen. Kleine bankjes zorgden voor de afbakening van de verschillende hoeken. Het principe van twee lokalen, één rustig

lokaal voor kleine activiteiten en één groot lokaal voor beweging- en spelactiviteiten ontleende zij aan G. Stanley Hall. De manier waarop het ontwikkelingsmateriaal in de klas gepresenteerd werd, nam zij over van W. Köhler. Zij introduceerde het vrije spel dat zij in 1938 voor het eerst in Londen had gezien, op een kleuterschool die onder leiding stond van F. Webb.

Eclectische benadering

Tot 1918 stond het leerplan van de opleiding van Philippi vooral in het teken van de Montessorimethode en haar eerste publicaties. Na de Eerste Wereldoorlog kwam daar verandering in. Philippi meende dat de toekomstige leidsters tot dan toe onvoldoende toegerust waren om hun taak naar behoren te vervullen. Haar stond een opleiding voor ogen waar de cursisten op een professionele manier leerden omgaan met de kinderen. In het curriculum nam zij de vakken biologie, pedagogiek, psychologie, ontwikkelingspsychologie en methoden van onderzoek op. Daarmee kreeg deze een brede wetenschappelijke basis, naast de algemene vakken rekenen, taal, aardrijkskunde

en geschiedenis. In een aantal kleuterscholen in ons land werd gewerkt volgens de experimenteel eclectische benadering van Philippi. Deze scholen die onder leiding van oudcursisten van Philippi stonden waren nog ver in de minderheid. De leidsters stemden de omgeving af op de verlangens en de behoeften van het kind, dat daarmee tot gevarieerde activiteiten kwam (Stern). Ook hielden zij rekening met de verschillende ontwikkelingsstadia van het kind. Het materiaal en de behandeling daarvan door het kind, pasten de leidster daarop aan (Bühler en Piaget). Zo werd bijvoorbeeld in het belang van de creatieve ontwikkeling het vrije tekenen toegestaan (Cizek).

Koninklijke goedkeuring van de Opleiding

Philippi's belangrijkste bijdrage aan en betekenis voor de ontwikkeling van het onderwijs aan het jonge kind is vooral daarin gelegen dat zij, eclecticisch en pragmatisch vanuit een organisatie - en vormgevingsperspectief in de inrichting van de kleuterklas, zelf een verandering tot stand heeft gebracht, die haar waarde tot op heden heeft behouden. De speel- en werkhoeven zijn daar nog steeds getuigen van. In het werk van Philippi is een slingerbeweging waar te nemen tussen theorie en praktijk. Zij volgde de ontwikkelingen binnen de pedagogische en psychologische wetenschappen kritisch en onderzocht welke aspecten daarvan recht deden aan het individuele kind en voegde deze zo nodig aan het bestaande concept toe. In tegenstelling tot Fröbel, Montessori en Decroly heeft Philippi haar experimenteel eclecticische benadering nooit vastgelegd in een welomlijnde methode of zoals bijvoorbeeld Piaget, uitgewerkt in een theorie of onderwijskundig concept. Zij was veel meer een vertaler dan een bedenker. Het is evenwel heel goed mogelijk dat Montessori voor Philippi een intermediair is geweest waardoor zij haar eigen gedachten kon vorm geven en publiek maken.

Montessori en Philippi

Zij maakte kennis met het werk van Montessori en herkende daar veel van haar eigen opvattingen in. Deze bevonden zich echter nog in een prematuur stadium. Naarmate zij zich verder verdiepte in de pedagogische en psychologische wetenschappen, ging zij zich steeds meer tegen Montessori verzetten en trok zij de originaliteit van Montessori in twijfel. Zo ontstond er ruimte voor haar eigen ideeën. Uiteindelijk heeft deze strategie gefaald en heeft zij zich moeilijk kunnen neerleggen bij het feit dat Montessori zich met haar statische model een vaste plaats veroverde in onderwijsland en dat haar, die zulke hoge ambities had, dit niet werd gegund. Bang als zij was voor 'vermethodieking' heeft zij haar experimenteel eclecticische benadering niet op papier willen zetten. Zij had de negatieve effecten daarvan in het Fröbel- en het Montessorionderwijs met lede ogen aangezien. Dit standpunt leidde in haar tijd tot veel misverstanden en wanbegrip. De leidsters van de Fröbel- en de Montessorikleuterscholen die niet door haar waren opgeleid hielden vast aan hun eigen methodiek. Philippi wilde groei geven aan kinderen, wat in haar werk altijd haar belangrijkste drijfveer is geweest. In 1950 zag zij haar onderwijsbenadering gerealiseerd en werden haar inspanningen beloond met de opening van een nieuwe openbare kleuterschool te Den Haag. Daarmee kreeg zij de erkenning die zij zolang ontbeerd had.

Philippi was met haar experimenteel eclecticische benadering haar tijd ver vooruit. Haar boeken, haar artikelen en haar archief zijn daar de stille getuigen van. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog was haar rol als pio-

nierster voor het ‘nieuwe onderwijs’, uitgespeeld en daarin stond zij niet alleen. Na de oorlog stond een nieuwe generatie in de startblokken om Nederland door de wederopbouwfase heen te helpen. Ondanks deze teleurstelling, bleef Philippi tot op hoge leeftijd lesgeven en schreef zij in deze levensfase haar belangrijkste boeken. Terugkijkend op een rijk en arbeidzaam leven en puttend uit een schat aan ervaringen, was de tijd aangebroken om daarop te reflecteren.

Verzoening met Maria Montessori

Met Montessori heeft zij zich aan het einde van haar leven verzoend, want meende zij, ‘Het ging haar en Montessori uitsluitend om het kind’. In het artikel dat Philippi een jaar voor haar dood in *Paedagogische Studiën* publiceerde, refereerde zij aan het laatste gesprek dat zij met Montessori voerde en waarin dit aspect ter sprake was gekomen. Bovendien, schreef Philippi, was Montessori haar er dankbaar voor, dat zij ‘de andere richting’ had uitgewerkt. Ook dacht zij milder over de Montessoribeweging, omdat zij vond dat deze, ondanks de verschillen en de conflicten die daar uit voortgekomen waren, een verfrissende invloed op het onderwijs had gehad.

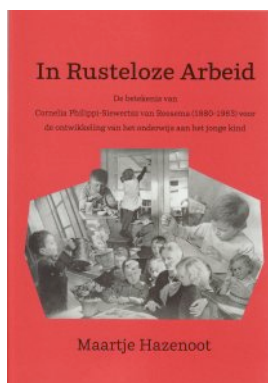
Voorbeeld van de inrichting van een kleuterklas

Controverses blijven actueel

De controverses in het onderwijs en in de opleiding waar Philippi zo tegen gestreden heeft, hebben aan actualiteit niets ingeboet. De aandacht voor het jonge kind op de basisschool en op de pabo is nog steeds marginaal. Met de komst van de wet op het basisonderwijs in 1985 vervielen de Wet op het Lager Onderwijs uit 1920 en de Wet op het Kleuteronderwijs uit 1955. Door het lager – en het kleuteronderwijs te integreren wilde de overheid de kloof tussen deze twee overbruggen. Echter, door deze stroomlijning van het onderwijs raakten de kleuter en het kleuteronderwijs in de knel en is er in het huidige basisonderwijs te weinig aandacht voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters. De nadruk is vooral op kennisverwerving komen te liggen, waardoor de kleuter minder vrijheid heeft om te spelen, het aspect waar Philippi juist zo voor gepleit heeft. Daar lijkt nu verandering in te komen. Recente ontwikkelingen laten zien dat het jonge kind weer volop in de belangstelling is komen te staan. Zo werd er de afgelopen jaren projecten en congressen georganiseerd, waarin de opvoeding en onderwijs voor het jonge kind centraal stonden.

Maartje Hazenoot (1949), promoveerde in mei 2010 aan de Rijksuniversiteit Groningen, op een proefschrift over het leven en werk van de kleuterpedagoge C. Philippi-Siewertsz van Reesema en werkt als freelance onderzoeker en publicist.

Contact: lunsi012@planet.nl

During her life, Cornelia Philippi-Siewertsz van Reesema (1880-1963) endeavored to contribute to the improvement of preschool education in the Netherlands. She devoted herself to this work until very late in life. Nevertheless, after her death, she was all but forgotten and historians of pedagogy and education had little interest in her work. Historic pedagogical overviews pay ample attention to F. Froebel and M. Montessori, but not to Philippi. Consequently, very few people are familiar with Philippi's contribution to the development of early childhood education, making it an unexplored area in the history of education. Preschool education itself has been a neglected subject in the history of early childhood education. In this thesis, I would like to explore these areas by researching Philippi's significance to early childhood education and giving her the recognition in the history of the preschool education that she deserves. Philippi left an impressive archive of her work, which I have used extensively

during my research. The disadvantage of this approach is that the data are subjective because they have been interpreted by Philippi. However, I could not have written this book without this unexplored source. I have also consulted various other archives, such as the Siewertsz van Reesema family archive that I could use without restriction and the archives of the Dutch Montessori Association, J. Piaget's archive in Geneva and the Teachers College archive in New York where a copy of Philippi's book *Pioniers der Volksoopvoeding* (Pioneers of Education) is stored. I used literature on history and pedagogy to describe the social and cultural context of Philippi's time.